

JEDVA ZNANCI

Kada pada, snijeg donese nešto od iluzije novog smisla i sjaja. Mećava je ljepota čak i kao nepogoda, nigdje nema stilske greške – isti nebeski sijač što ljeti razbacuje cvjetove, zasipa nas ovaj put „belom tamom“. Poslije ne prestajemo da širimo oči pred preobražajem vidika, žmirkajući jedino od bljeska ako sine sunce. Kristalno paperje slijedi organsku strukturu grana. U dubokoj tišini, zamrli pod teškim snježnim jastucima, začarani stoje borovi, jele i smreke. Čist pokrov umiruje sve, i strasti, čineći ih svećanim i vedrim. Iz pokrivenih grmova gleda vas hiljade tamnih okaca, vireći kroz hrpice bijelog na trepavicama grančica i suvog lišća. Umnoženi fragmenti „Snijega u Luvsjenu“ od Sislija. Selimo se, i ovdje smo i tamo. Kolamo univerzumom, viđeno kruži oko nas i ulazi u našu nutrinu i izlazi opet napolje da nas sretne. („Izmišljamo nešto, ali spolja / već smo slični stablu usred belih polja.“)

Stari gospodin Peleš predložio je da putujemo s njim u Beograd na doček Nove godine. Imao je štíćenicu kojoj je nosio novi laptop, raspolagao je autom, „kangoom“, posuđenim od ljubavnice. (Bio je neženja cijeli život). Predložio je da moj sin bude vozač. Strahinja je to jedva dočekao, luduje za vožnjom. Gospodin Peleš, mecena našeg kluba, bio je imućan i nije žalio da časti, za prilične je pare prodao porodičnu vilu u elitnom dijelu grada kada su mu je vratili u vlasništvo. Bio je astmatičar pa se odselio bliže prirodi. U Beogradu je odsjeo u „Kasini“, a sin i ja smo se razišli svako kod drugih rođaka, da ih ne opterećujemo: on kod tetke na Novi Beograd a ja kod brata od strica na Dunavskom keju. Strahinja je doček proslavio na koncertu Ace Lukasa i odmah ujutro osvanuo na naslovnoj strani „Politike“.

Prvog januara smo mi sa Dunavskog keja bili pozvani u novoa-daptirani stan mladog bračnog para, rođakove kćeri i zeta, na čestitanje i čast. A baš je u novogodišnjoj noći grad bio zasut apokaliptičnom mećavom koja je zastirala vidik. Samo to jutro proslavio sam samotnom šetnjom pored Dunava dok je sipalo, mećavi nisam mogao odoljeti, i čudio sam se što sam među šetačima bijela vrana – jedini koji je razapeo kišobran – tamo ljudi glavu štite kapama i puštaju snijeg da pada po njima. Jedva smo se poslije autom probili kroz grad jer su grtalice gubile bitku sa snijegom.

Divili smo se uređenju i invenciji mladog para, koji je bez pomoći arhitekta, sam smislio šarmantna rješenja: staklena ploča trpezarijskog stola ispod koje su naslagani okrugli beluci, stupovi kamenih ploča koji nose police za knjige, otvoren prostor, jedan grm u saksiji visok do stropa, u stropu skriveni projekcioni uređaji. Na stoliću pred bogatom kožnom garniturom puno daljinskih upravljača. Oni su dobrostojeći, poslovi im dobro idu, bave se advertajzingom koji su studirali u inostranstvu. Bila je prisutna majka mladića, lijepa i srdačna žena, visokoobrazovana, koja je taj stan dala sinu kada se oženio a ona otišla u manji. Kao prava majka, donijela je i divne sitne kolače, kojima nisam odolio po ne znam koji put.

Sinulo mi je da se upravo navršilo pola vijeka od posljednje večeri pedeset sedme kada sam kod Ruškine krojačice Brehan, gledajući modnu reviju Kamile Kužeove, neprimjetno počistio veći dio posluženih đakonija. Morao sam konstatirati pred svima: „Upravo se navršilo pedeset godina kako sam izjeo tanjur kolača, i, evo, činim to opet.“ Radna proslava, zatvoren krug, podsmijeh udesa... Uvijek nova raspamećenost pred simbolom domaće sreće, čežnja za njenom iluzijom što zgrabi i ne pušta.

*

„Ljudskoga lica i zvezdanog neba...“ (Andrić). Sazviježđe značenja. Sve treba da znači nešto, ali kako da shvatiš? Ponešto jedino kroz

udarce ili blagoslove života. Lica stalno prelaze iz oblika u oblik, uvijek s nekim nedostatkom čak i kad su najljepša, često zbrčkana i bespomoćna, naoblačena, ponekad strašna, neka su, izuzetno i uz trening, maske; uvijek traže nešto ljubavi, poštovanja, razumijevanja – da bi sinula. Zašto su tako sazdana da jedna drugima većinom donose razočarenje, dosadu i tjeskobu? Zašto im tako često upućujem ravnodušan pogled i isti takav dobivam od njih? Ima lica tako bespomoćnih da bi se moglo umrijeti od gledanja. „Niko srećan i niko dovoljan / Niko miran i niko spokojan...”

A onda povrh haosa sveopšte nedovoljnosti tolike bolne majke koje se pred jezum neizvjesnosti kidaju ne bi li dale svu sreću svojim nesavršenim plodovima, od tijela krvavo otkinutim izdancima, podizanim sa svim mogućim strepnjama... Sasvim je moguće da smisao svega toga nikada neće biti nađen. Dosuđena ili plod slučaja, patnja koju prostim postojanjem nanosimo jedni drugima, neminovna je.

Još se jedna porodica Cigana bila nastanila negdje u poljima između nas i grada, krajem pedesetih ili početkom šezdesetih. Njihovu kolibu nisam nikad vidio, bila je negdje utonula, skrivena. Otac je krpao lonce. To je valjda najsiromašniji sloj Cigana. Samo jednom sam sreo majku kada je neke nedjelje svoja dva sina bila izvela u šetnju. Došli su do vašarišta, na kojem sam jedino bio ja sa kravama. Dečki su bili u čistim, svježe opranim košuljama. Majka je tiho uživala u njima. Ona mi se jako svidjela. Bila je mirna i ozbiljna, jako mršava, uskog lica i krupnih očiju. Lica sinova bila su grublja. Stariji, koji mi je bio vršnjak, napravio je u šali pokret prema meni, kao da bi mi najradije podmetnuo nogu i svalio me u travu. Majka je odmah napravila gestu upozorenja: to se ne smije. Bilo mi je očito da ih odgaja želeći da budu ispravni i da se uklope u društvo. Bilo je to u potpunom kontrastu sa našim živahnim komšijama, Jocinom porodicom, gdje nije bilo puno zamaranja oko pitanja ispravnosti.

Nisam ih više vidio, ali nju nisam zaboravio. S godinama mi je njen lik dobio neku simboličnost, pa mi se tu i tamo u svijesti javi bez jasnog povoda. „Što je bilo s njima, da li ih se sjećaš?” – upitam Švrću,

koji ovdje poznaje gotovo svakoga. „To je Božo“ – reče on, čini mi se da se tako zvao stariji. „Živi cijelo vrijeme u baraci propalog drvnog poduzeća i cijeli život se pati.“

*

Moju bol što sam izgubio tetkin Majur kao mjesto ljetovanja, ublažio je u dva maha Siniša Peratovica, zovući me da provedem tjedan-dva kod njega u Bilogori, u selu na virovitičkoj cesti. On mi se tako oduživao jer sam vježbao s njim matematiku za popravni ispit, kojega se on izgleda i nije trudio da izbjegne. Tamo je na dva-tri dana bila zvana i poneka djevojka iz razreda, ako bi bila neka prigoda, neka proslava ili zabava u blizini. Liberalni roditelji tada bi mladima ustupili sobu sa bračnom posteljom, dva spojena kreveta, u koji bi legli mladi gosti s domaćinom: dvije djevojke, Siniša i njegov zgodni rođak iz Dolova u Banatu, koji je praznike provodio u komšiluku, ali je za ovu priliku bio zvan da prenoći kod nas. Konačno, bio sam tu i ja. Dok sam snio san pravednika negdje na rubu do prozora, momci bi polegli po djevojkama i prepuštali se senzualnim izazovima koliko je bilo moguće, jer su djevojke dobro pazile da momci ne prodru do najopasnijih mjesta. To bih s čuđenjem slušao ujutro kada bi dvojica rođaka tiho prepričavala noćne doživljaje. Nijemo sam mjerio razdaljinu između svoje suzdržanosti i njihove preduzimljivosti i bio potpuno paraliziran kada mi je Sinišina sestra pred svima izjavila ljubav. Pocrvenio sam i ostao nijem, ljut na sebe što sam ostao tako glupo zatečen, pa su svi uvidjeli da nisam još spreman za takve izazove. Pustili su me na miru. Ali sam bio začuđen koliko je u toj kući erotika sveprisutna i kod mladih i kod starih. Roditelji su ohrabrivali djecu u seksualnoj inicijaciji, poticali njihove veze. U kući su se neprestano čuli i pjevali novi narodnjaci, u kojima se na sav glas izvikuju ljubavni zanos i boli, gledao sam seoske majke kako su se poredale uza zid lugarnice i prate svoju djecu kako sitno plešu uz te iste narodnjake na seoskoj zabavi. Bile su zaokupljene analizom dopadanja, ko se kome sviđa. Ljubavne

veze i preljubi bili su stalno prisutna preokupacija u toj kući. Sinišina majka, rumena visoka žena vlažnih očiju i finog orlovskog nosa, usprkos vedroj naravi i sklonosti pjesmi i zabavi nije bila baš srećna: svekrva je nije voljela, a muž joj izgleda nije bio vjeran. Bila je velika razlika između našeg i njihovog morala: naša je majka oštro priprijetila Bracanu da će dobiti svoje ako i dalje bude hodaio zagrljen s nekom rumenom Etelkom na povratku iz škole, što je sve prijavila Milena, koja to nije mogla gledati. Nisam odobravao maminu strogost, bilo mi je drago što brat ima simpatiju. Mama se bojala da Bracan ne popusti u učenju, a do toga je došlo i bez Etelke.

Sinišini roditelji bili su imućni seljaci, otac je dodatno zarađivao kao trgovački putnik. Bio je poslovno vezan za Veliki Grđevac i često je bio odsutan. Za Drugog svjetskog rata porodica je bila prognana u Srbiju, u njihovoj kući bili su tada hercegovački katolici, oslonac ustaške vlasti. Internirani u Srbiju ipak nisu završili u Jadovnu ili Jasenovcu, kao velik dio Srba iz bilogorskih sela, gdje su ustaški nož i malj naveliko radili već u ljeto 41. Sinišina kočoperna baba, ličnost u porodici koju je najviše volio, s gorčinom se sjećala izbjeglištva, nisu tamo bili dobro primljeni.

Siniša je pokušao da studira pravo, ali je odustao i otišao u Zadar, gdje je završio povijest umjetnosti. Radio je na gimnazijama u Dabrodolu i u Grubišnom Polju. Obišao sam ga jednom sa Stakom u njegovoj novoj kući, uređenoj reprezentativno i sa ambicijom da se ide u korak sa svijetom. Imao je veliku biblioteku, bogatiju od moje. (Nije mi nikad vratio „Unutrašnju dekoraciju“ Džordža Sevidža, posuđenu još dok je spremao ispit.) Na selu je uredio lijep vrt u dvorištu roditeljske kuće. Žena mu je bila liječnica, porijeklom Banačanka.

Udes je htio da je 91, kao i svakog ljeta, praznike provodio u tastovoj kući na crnogorskom primorju. Izbio je rat, prekinute su veze, i on se s porodicom, kao i mnogi drugi koji su tako prošli, nije mogao vratiti kući. Ostali su bez svega. Kuća im je opljačkana, razneseno je sve. Jedino je ostao veliki trosjed koji nije mogao kroz vrata: u kuću je bio unesen dizalicom preko balkona. Kako to znam? Staka je tamo

bila poslije rata, obišla je jednu znanicu. Žena je plela fine stvari za bolje mušterije, među kojima je redovna bila i doktorica, Sinišina žena. Dobro ih je poznavala i gledala je što su im sugrađani radili s imovinom. Majice i veste koje je plela Sinišinoj ženi poslije je vidala na sestrama u tamošnjem domu zdravlja...

Posljednjeg ljeta kod Siniše, valjda šezdeset šeste, povede on mene k Manastiru Sv. Ane na godišnji „kram“, tj. na hramsku slavu. Dolazio je cijeli pravoslavni Dabrodol s juga i Grubišnopoljci sa sjevera. „Sveta Ana“ u Vrijeskoj ženski je manastir, tada je u njemu bilo nekoliko monahinja. U visokoj crkvi s apsidnim otvorom slomljenog gotičkog luka, što govori da je u Srednjem vijeku bila katolička, bila je služba, pa su poslije nje monahinje i vjernici noseći ikone napravili procesiju oko crkve. Okolo je na zelenoj tratini bio vašar sa šatrama, oko kojih su se ljudi častili. Vidim stamenu seljanku kako drži čašicu zelenog pića. Pita: „Šta je ovo?“ „Mentol, to je mentol, samo popi“ veli joj čovjek koji je časti novim proizvodom, očito rođak koji je doputovao iz grada. Žena je skeptično ispila gutljaj, i zatim, privržena samo izvornim okusima, prezrivo rekla: „Jebeš to.“ Bio sam žedan pa sam se uputio bunaru i izvukao kantu vode sa dosta velike dubine. Odmah su me zaokupile žene s čašama: „Nali’ meni!“, „I meni!“, „Daj i ‘vamo“, pa sam nalijevao dok i same nisu uvidjele da ću ostati bez gutljaja i pustile me da popijem. Nama znana gimnazijalka Rada Popović, poznata po eleganciji, hodala je po travi bosonoga i otkrivenih koljena, raspuštene kose, držeći sandale u ruci pomalo kao Brižita, čemu Siniša nije prestajao da se divi. Tada je neki mršavi žuti momak bio uboden nožem; vidio sam dok su ga nosili kako zabrinuto strelja očima, sav zelen u licu...

Potpuno mi je izbrisano iz svijesti kako smo tamo došli, a veoma se dobro sjećam povratka. Krenuli smo u predvečerje pješice kroz sela pa zatim kroza šumu. Šumi smo se primakli kada se već smračilo. Ušli smo u zadnji kućerak i zatražili vode. Sitna žena dala nam je da popijemo. Bila je sama. Kao na oltaru imala je izloženo nekoliko fotografija mladića, od kojih je jedna bila u uniformi. To joj je bio jedinac,

trenutno u vojsci. „Poznaš li ga?“ – pitala je Sinišu. Nije ga poznavao. Zahvalili smo i zašli u šumu. Sama žena na rubu šume, sin jedinak daleko od nje, trošna kućica, krajnje skromne prilike, nezaštićenost, sve me je to ispunilo baladičnim osjećajem krhkosti i bespomoćnosti egzistencije, bespomoćne samoće u uzmuvanom svijetu.

Put je bio dugačak više od petnaest kilometara, a šumom barem pet. Nije mu bilo kraja. Ništa nisam vidio. Slijedio sam zvuk Sinišinog koraka i u sebi odao priznanje njegovoj smjelosti. Očito je tuda već prolazio. Meni je mrak oduvijek mrzak, a mrak u šumi ispunjava me grozom. Istrpio sam sve i stekao izvjesno poštovanje prema kolegi, kojega sam dotad malo prezirao zbog fobije: bojao se visine, pa je od mene tražio da se kod njih penjem na orah i tresem grane, jer je on imao vrtoglavicu. Sinišina baba, koja je očito bila na „kramu“ (mora da smo se tamo svi bili odvezli kolima, a nas dvojica smo se vraćali pješke jer smo ostali dulje), na unukovo pitanje ujutro kako se prove-la, izjavila je da joj ništa nije bilo vrijedno pažnje osim dva odigrana paurska kola koja su raspoložila narod baš kako treba.

Sinišu nisam dugo vidio. Ne znam mu dalju sudbinu. Na ove strane više nije dolazio.

Eto, uspjeli su. Bilogora je ispražnjena od tog našeg druželjubi-vog, zlonemislećeg naroda, koji je između tolikih valjanih ljudi dao i Preradovića. Prvi istrebljivački udar doživjeli su četrdeset prve, o čemu nas izvanrednim jezikom i živim svjedočenjem dvanaestogodišnjaka, pukim čudom izbaavljenog iz Jasenovca, obavještava memoarist Bastašić u svojoj velikoj knjizi, dragocjenom spomeniku i narodnog jezika i istine. Nesrećom Srba liječeni su i kastracioni kompleksi njihovih mrzitelja, a prigrabljeno je i prilično šume, zemlje, kuća i drugih dobara. A toliko puta ponovljeni izljevi mržnje i nepravde i zločina, u konačnici su urodili prezirom: – Eto vam. Širite se na otetom. Sreću vam to donijeti neće, a ljudi neće niti možete ikada biti. Uživajte, sve do finala kada ćete dobiti sve pripadajuće demonske biljege od zloga gazde, kome se toliko klanjate.

SADRŽAJ

Jedva znanci	5
Otisci koji se ne brišu	21
Svi vole Svana	35
Spuštena zavjesa	48
Poznavati svoje piliće	56
Polja	73
Djevojka bademastih očiju	82
Majstorstva, košmari, razdjelnice	93
Čistokrvni gadovi	103
U klubu	114
Učitavanja	126
Pastorala	147
Pozna raspričanost	152
Napomena	167